

Wasilewski, Tadeusz

Dulebowie, Lędzianie, Chorwaci : z zagadnień osadnictwa plemiennego i stosunków politycznych na Bugiem, Sanem i Wisłą w X wieku

Przegląd Historyczny 67/2, 181-194

1976

Artykuł umieszczony jest w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych, tworzonej przez Muzeum Historii Polski w Warszawie w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego.

Artykuł został opracowany do udostępnienia w Internecie dzięki wsparciu Ministerstwa Nauki i Szkolnictwa Wyższego w ramach dofinansowania działalności upowszechniającej naukę.

TADEUSZ WASILEWSKI

Dulebowie — Łędzianie — Chorwaci Z zagadnień osadnictwa plemiennego i stosunków politycznych nad Bugiem, Sanem i Wisłą w X wieku

1. PLEMIONA ZACHODNIOŚLAWIAŃSKIE I POŁUDNIOWORUSKIE W PRZEKAZACH LATOPISARSKICH
I DE ADMINISTRANDO IMPERIO

W XX w. w polskiej i radzieckiej nauce historycznej dominuje pogląd, że jedynym faktem przekazanym przez latopisy ruskie na temat stosunków polsko-ruskich jest wzmianka zamieszczona pod 981 r. o wyprawie Włodzimierza przeciwko Lachom i zajęciu ich grodów Przemyśla, Czerwień i innych¹. Przekazowi temu poświęcono wiele uwagi we wszystkich niemal pracach zajmujących się dziejami politycznymi Polski i Rusi w X w.².

W latopisach ruskich znajdujemy poza powyższą relacją o wyprawie Włodzimierza także kilka wzmianek o plemieniu Chorwatów, które było naszym zdaniem w IX—X w. ludem bliższym etnicznie i kulturowo zachodnim niż wschodnim Słowianom. Hipoteza o istnieniu tzw. ruskich Chorwatów naddniestrzańskich nie znajduje żadnego oparcia w źródłach³. Obszary, na których lokalizowano to plemię, zajęte były przez bagniska

¹ *Powieść Wriemiennych Let* t. I, pod red. W. P. Adrianowej-Perect, Moskwa—Leningrad 1950 [cyt. dalej: PWL], s. 58 (981 r.).

² G. Labuda, *Studia nad początkami państwa polskiego*, Poznań 1946, s. 122, 218—226; H. Łowmiański, *Łędzianie*, „*Slavia Antiqua*” t. IV, 1953, s. 97—116; tenże, *Początki Polski. Z dziejów Słowian w I tysiącleciu n.e.* t. V, Warszawa 1973, s. 218—221, 563—567; S. M. Kuczyński, *Stosunki polsko-ruskie do schyłku wieku XII*, „*Slavia Occidentalis*” t. XII, 1958, nr 2, s. 223—255; tenże, *O wyprawie Włodzimierza I ku Lachom na podstawie wzmianki z r. 981 w Opowieści Lat Doczesnych*, [w:] tegoż, *Studia z dziejów Europy Wschodniej X—XVIII w.*, Warszawa 1965, s. 33—118; T. Lehr-Splawiński, *Łędzice—Łędzianie—Lachowie*, [w:] *Opuscula Casimiro Tymieniecki septuagenario dedicata*, Poznań 1959, s. 195—209; F. Persowski, *Studia nad pograniczem polsko-ruskim w X—XI w.*, Warszawa 1962, s. 77—91; J. Skrzypek, *Studia nad pierwotnym pograniczem polsko-ruskim w rejonie Wołynia i Grodów Czerwieńskich*, Warszawa 1962; W. D. Korołjuk, *Zapadnyje Slawjanie i Kijewskaja Ruś w X—XI w.*, Moskwa 1964, s. 74—108; K. Myśliński, *Polityczna problematyka pogranicza polsko-ruskiego do końca X wieku*, „*Rocznik Lubelski*” t. XV, 1972, s. 129—153; A. Nowakowski, *Górne Pobuże w wiekach VIII—XI. Zagadnienia kultury*, Łódź 1972; Z. Sułowski, *Lubelszczyzna w dobie plemiennej. W świetle źródeł pisanych*, [w:] *Dzieje Lubelszczyzny* t. I, Warszawa 1974, s. 114—133.

³ Chorwatów nad Dniestrem zlokalizował już A. Šafařík, *Slavische Altertümer* t. III, Leipzig 1843, s. 53, 105—106, za nim L. Niederle, *Původ z počátků Slovanů východních*, Praha 1925, s. 154. A. Nasonow, *Russkaja zemlja i obrazowanie territorii drevnierusskogo gosudarstwa*, Moskwa 1951, s. 131 lokalizował Uliczów w sposób bliżej nieokreślony na Podkarpaciu.

i puszcę położoną nad górnym Dniestrem zwaną *silva Pieczyngarum* bądź przez osadnictwo dulebskie i ulickie⁴.

W „Powieści dorocznej” Chorwaci wymienieni zostali dwukrotnie. Zamieszczony w części wstępnej tej kroniki katalog plemion słowiańskich, zamieszkujących późniejszą środkową i południowo-zachodnią Ruś, wymienia je w następującej kolejności: 1. Polanie, 2. Drewlanie, 3. Siewier, 4. Radynicze, 5. Wiatycze, 6. Chorwaci, 7. Dulebowie na miejscu „obecnych” Wołynian, 8. Ulicze, 9. Tywercy⁵. Osiem spośród dziewięciu wymienionych powyżej plemion wzięło udział w wyprawie Olega. Latopis wymieniał je w tej samej niemal kolejności jak i poprzednim razem: 1. Drewlanie, 2. Radymicze, 3. Polanie, 4. Siewier, 5. Wiatycze, 6. Chorwaci, 7. Dulebowie, 8. Tywercy⁶.

W obu tych wykazach widoczne jest przestrzeganie porządku geograficznego, gdyż grupa pięciu plemion środkoworuskich wyodrębniona została od czterech plemion południowych złożonych z Chorwatów, Dulebów, Uliczów i Tywerców.

Siedziby Dulebów położone były na Wołyniu i na obszarze Grodów Czerwieńskich — to jest późniejszej ziemi chełmskiej i bełzkiej. Badania archeologiczne i osadnicze wykazują, że rzeka Bug nie była nigdy granicą etniczną i kulturową, lecz przeciwnie brzegi jego tworzyły główny trzon osadniczy ludu nad nią osiadłego, który nosił plemienne miano Dulebów, a w XI—XII zwany był Wołynianami⁷. Ulicze siedzieli nad środkowym Dniestrem i górnym Bohem⁸. Należały do tego plemienia zapewne grody położone wokół Braclawia między Winnicą, Hajsynem i Tulczynem⁹. Na zachód od górnego Bohu do Uliczów należały zapewne ziemie nad Seretem i Zbruczem, północnymi dopływami Dniestru, na których powstało w XI w. księstwo trembowelskie¹⁰. Tywercy osiedleni byli nad dolnym Dniestrem i Bohem, a osadnictwo ich sięgało do delty Dunaju¹¹. Latopisiec wymienił południową grupę plemienną posuwając się od ziem północno-zachodnich ku południowo-wschodnim, gdyż w takiej kolejności osiedlone były w X—XI w. plemiona Dulebów, Uliczów i Tywerców.

⁴ O *silva Pieczyngarum* por. uwagi S. M. Kuczyńskiego, *O wyprawie Włodzimierza*, s. 45. Pustkę osadniczą w X—XI w. i puszcę rozciągającą się na południe od Strwiążu i Dniestru jeszcze w późnym średniowieczu zaznaczył na swej mapie F. Persowski, loc. cit. oraz uwagi na s. 25—29.

⁵ PWL I, 14.

⁶ PWL I, 23.

⁷ Identyczny jest po obu brzegach Bugu obrządek grzebalny poświadczony ciałopalnymi cmentarzyskami kurhanowymi typu lubelskiego (A. Nowakowski, op. cit., s. 98—100). Na tym samym obszarze występuje również budownictwo grodowe typu wołyńskiego (wyróżnione przez P. A. Rappaporta, tamże, s. 113 nn.), zbliżone do grodów zachodniosłowiańskich. Por. E. Dąbrowska, *Wielkie grody dorzecza górnej Wisły*, Wrocław 1974, s. 70, 104—107, 124. O związkach z zachodnią Słowiańszczyzną mówią także najstarsze warstwy ceramiki występującej w Czerwieniu (Czermnie) oraz zachodniosłowiańskie formy nazw miejscowych Beż i Pełtew. Por. T. Wasilewski w *Pamiętniku X Powszechnego Zjazdu Historyków Polskich w Lublinie* t. III, 1971, s. 257 nn.; A. Nowakowski, op. cit., s. 106 nn.; K. Myśliński, op. cit., s. 144, przyp. 68.

⁸ Według *Nowgorodskoj Pierwoj Letopisi*, wyd. A. Nasonow, Moskwa—Leningrad 1950 [cyt. dalej: Nowgor. I Let.], s. 109, (922 r.) i *běša sědlašče Ugliče po Dnepru v' niz i posem' priidoša meži B'g i Dnestr sědoša tamo*.

⁹ Por. H. Łowmiański, *Początki Polski* t. V, s. 88, przyp. 268, i s. 126 n., przyp. 400 i 403.

¹⁰ Por. uwagi A. Nasonowa, *Russkaja zemlja*, s. 136 n. o północnym odłamie Uliczów zamieszkującym „Podniestrowie”, sąsiadującym z Drewlanami i utworzeniu na tym obszarze u schyłku XI w. księstwa trembowelskiego.

¹¹ Por. wyżej przyp. 9.

Spostrzeżenie to upoważnia nas do stwierdzenia, że siedziby Chorwatów, wymienionych w katalogu przed Dulebami, położone były na zachód od ich ziem w późniejszej Małopolsce w dorzeczu Sanu i Wisły. Wymienienie w latopisie w katalogu plemion nawet odległego od Kijowa małopolskiego plemienia Chorwatów upewnia nas o tym, że jest to pełny katalog uwzględniający wszystkie wielkie plemiona tego regionu.

Kronikarze ruscy — autorzy i redaktorzy „Powieści dorocznej” wymienili zatem w swym katalogu plemion nawet odległe od Kijowa zachodnio-słowiańskie plemię Chorwatów zajmujące w X w. Małopolskę. Przyczyną tego mogły być tylko kontakty Chorwatów z Kijowem, sojusz bez wątpienia nierówny, jaki zawarli z księciem Olegiem oraz uczestnictwo w wyprawach na Bizancjum. Opisując natomiast lechickie plemiona zachodniosłowiańskie latopisiec wymienił jedynie Polan, Łęciców, Mazowszan i Pomorzan¹², pomijając z podziwu godną konsekwencją i znajomością zagadnienia swych bliskich sąsiadów małopolskich Chorwatów-Wiślan wymienionych już uprzednio wśród plemion południoworuskich.

Wykaz plemion słowiańskich, podległych w połowie X w. Kijowowi, zamieścił również cesarz Konstantyn VII Porfirogeneta w dziele zwanym umownie „De administrando imperio”. Uczony cesarz wymienił w nim dwukrotnie plemię Lenzaninów to jest Lędzian jako trybutariuszy Rusów: po raz pierwszy w rozdziale IX obok Krywiczów i innych Słowian, którzy spławiali Dnieprem swe łodzie¹³, a powtórnie w rozdziale XXXVII opisującym ziemię Pieczyngów jako najbliższych obok Ultynów (= Uliczów) i Derwleninów (= Drewlan) wymienionych w pierwszym i drugim miejscu sąsiadów pieczyńskiej zachodnio-północnej prowincji Jabdiertim¹⁴.

Jedynie w opisie *poludja* opuścił Konstantyn VII Porfirogeneta Lenzaninów (Lenzeninów) i wymienił jedynie Sklawinów (= Słowian ilmeńskich), Wervian (= Drewlan?), Drugowiczów, Krywiczów i Sewerianów (= Siewierzan) i innych Słowian płacących trybut Rusi¹⁵. Powstaje zatem problem, czy plemiona Lenzaninów i Ultynów nie zostały celowo pominięte przez cesarza w wykazie ludów objętych obowiązkiem *poludja*, jako zbyt oddalone i luźniej związane z Kijowem, a wobec tego nie zobowiązane do ponoszenia ciężarów stacji zwanej *poludjem*, lecz jedynie do trybutu¹⁶.

Dwie powyższe wzmianki Konstantyna VII Porfirogenety o Lędzianach pozwalają nam na przeprowadzenie dość dokładnej lokalizacji tego plemienia. Wykorzystał je w tym celu najpełniej T. L e h r-S p ł a w i ń s k i dowodząc przekonywająco, że czynią one nieprawdopodobną lokalizację Lędzian proponowaną przez H. Ł o w m i a ń s k i e g o, który umieścił ich w Sandomierszczyźnie, a więc poza terytorium objętym zainteresowaniami Konstantyna VII Porfirogenety¹⁷. Trudności tej nie usuwa loka-

¹² PWL I, s. 11. Łutyczów—Łęciców zlokalizował na wschodnim Mazowszu i Podlasiu J. Wiśniewski, *Czy staropolscy Łęcice?* „Język Polski” t. I, 1962, s. 56 n.

¹³ Constantine Porphyrogenitus, *De administrando imperio*, t. I, wyd. Gy. Moravcsik, Budapest 1949 [cyt. dalej: *De adm. imp.* I], cap. 9, v. 10, p. 56, cap. 37, v. 44, p. 168.

¹⁴ *De adm. imp.* I cap. 37, v. 44 p. 168.

¹⁵ *De adm. imp.* I, cap. 9, v. 105—109.

¹⁶ *Poludje* rozwiązałem jako obowiązek stacji (stanu) w artykule zamieszczonym w *Słowniku Starożytności Słowiańskich* t. IV, cz. 1, Wrocław 1970, s. 208 n., niezależnie od analogicznych ustaleń H. Ł o w m i a ń s k i e g o, *Początki Polski* t. IV, Warszawa 1970, s. 140 nn.

¹⁷ T. L e h r-S p ł a w i ń s k i, op. cit., s. 195—209; por. wyżej przypis 2.

lizacja jednego z „małych plemion” lędziańskich na obszarze Grodów Czerwieńskich przeprowadzona ostatnio przez H. Łowmiańskiego¹⁸.

Argumentację T. Lehra-Spławińskiego należy jednak uściślić i rozbudować. Spławianie przez Lędzian łódek-jednodrzewek Dnieprem aż do Konstantynopola wskazuje, że ziemie ich obejmowały chociaż częściowo dorzecze Dniepru. Uważam, że zarówno przypuszczenie H. Łowmiańskiego, że łodzie te wykonane były w dorzeczu Wisły, jak i pogląd T. Lehra-Spławińskiego, że Lędzianie budowali je nad Bugiem, jest mylny, gdyż trudno przypuścić, aby Lędzianie przewlekali je przez wododział Bugu i Prypeci położony na obcym terytorium plemiennym. Siedziby Lędzian obejmowały ten wododział i przynajmniej częściowo dorzecze Dniepru, skoro udział ich w budowie łodzi spławianych Dnieprem był tak znaczny, że został zauważony przez Konstantyna VII Porfirogenetę.

Druga wzmianka Konstantyna VII jest jeszcze bardziej precyzyjna. Uczony cesarz wymienił w porządku geograficznym trzy wielkie plemiona słowiańskie, graniczące z prowincją Jabdiertim. Wyliczenie rozpoczął, ze zrozumiałych względów od Ultynów, plemienia najbliższego granic cesarstwa, dalej umieścił Drewlan oraz ich zachodnich sąsiadów Lędzian¹⁹. Lędzianie byli zatem według Konstantyna Porfirogenety sąsiadami Drewlan i Pieczyngów.

Lokalizacja Lędzian częściowo tylko na obszarze Grodów Czerwieńskich proponowana przez H. Łowmiańskiego, jak i umieszczenie przez T. Lehra-Spławińskiego i F. Persowskiego całego ludu Lędzian na tym obszarze, nie uwzględnia w pełni powyższych informacji Porfirogenety. T. Lehr-Spławiński i F. Persowski dowodzą, że granicę wschodnią Lędzian stanowiła rzeka Bug na odcinku od ujścia do niego Bełzanki-Sołokijki do ujścia rzeczki Wełnianki²⁰.

Znajdujemy ponadto jeszcze kilka innych przeszkód takiej lokalizacji Lędzian: 1. Lędzianie byli według Konstantyna Porfirogenety wielkim plemieniem, a Grody Czerwieńskie obejmujące ziemie na lewym brzegu Bugu mogły pomieścić jedynie „małe plemię”; 2. Grody Czerwieńskie nie tworzyły w X w. odrębnej od Wołynia i górnego Pobuża jednostki plemiennie-politycznej; 3. lokalizacja Lędzian na obszarze Grodów Czerwieńskich, lub jeszcze dalej na zachód, nie rozwiązuje problemu identyfikacji Lędzian z plemionami wymienionymi w latopisarским katalogu obejmującym pełny wykaz wielkich plemion południoworuskich.

Identyfikacja plemion słowiańskich wymienionych przez Konstantyna VII Porfirogenetę z plemionami znanymi z latopisów nie przedstawia trudności poza jednym wypadkiem właśnie Lędzian. Zachodnimi sąsiadami Drewlan byli według latopisów Dulebowie, a według Konstantyna VII Porfirogenety Lędzianie. Są to zatem dwie nazwy tego samego plemienia. Dulebowie to archaiczna, w X—XI w. już zanikająca, stara nazwa etniczna z doby wędrówek ludów słowiańskich. Wystąpienie tej

¹⁸ H. Łowmiański, *Początki Polski* t. III, Warszawa 1967, s. 135 nn. Wcześniej dowodził H. Łowmiański (*Problematyka historyczna grodów czerwieńskich w związku z planem zespołowych badań polsko-radzieckich*, KH LX 1953, nr 1, s. 68), że Lędzianie zdobyli Grody Czerwieńskie na lewobrzeżnych ruskich Bużanach.

¹⁹ Autorzy komentarzy do edycji *De adm. imp.*, vol. II, *Commentary*, London 1962, s. 34 n. stwierdzają słusznie, że Lędzianie zamieszkiwali terytorium na południu Rusi położone na zachód od ziemi Drewlan.

²⁰ T. Lehr-Spławiński, *op. cit.*, s. 195—209; F. Persowski, *op. cit.*, s. 77—91.

starej nazwy etnicznej także w Czechach i Panonii²¹ świadczy o tym, że Dulebowie w VI—VII w. migrowali w kierunku południowym poprzez Bramę Morawską, byli zatem związani silnymi więzami z zachodnim odłamek Słowian. Lędzianie to nowa nazwa plemienna wypierająca dawną nazwę etniczną. W wyniku analogicznych procesów stara nazwa Chorwaci została wyparta już w IX w. przez nową nazwę plemienną Wiślanie.

Terytorium plemienne Dulebów obejmujące dorzecze górnego i środkowego Bugu — Wołyń i Grody Czerwieńskie — odpowiada dokładnie wszystkim warunkom jakie winna spełniać lokalizacja konstantynowych Lędzian: 1. zajmuje dostatecznie wielkie terytorium, aby można było ulokować na nim wielkie plemię; 2. obejmuje wododział Bugu i Prypeci i część dorzecza Dniepru (Styr); 3. graniczy z ziemią Drewlan, a przez „Puszcę Pieczyngów” położoną nad górnym Dniestrem z pieczenieską prowincją Jabdiertim. Na północ od tej puszczy w rejonie wododziału Bugu, Dniepru i Dniestru zbiegały się zapewne granice trzech terytoriów plemiennych, naddniestrzańskich Uliczów, Drewlan i Dulebów (Lędzian).

Identyfikacja Dulebów z Lędzianami tłumaczy w pełni zagadkowe dotąd pominięcie konstantynowych Lędzian przez najstarsze latopisy ruskie.

Dodatkowym argumentem za proponowaną powyżej lokalizacją Lędzian jest topograficzna nazwa plemienna utworzona od krajobrazu terytorium zamieszkiwanego przez to plemię. Nazwa ta powstała od słowa *ledo* — lędy. Znaczenie jego jest dyskusyjne, niemal wszyscy jednak badacze stwierdzają związek jego z krajobrazem i gospodarką leśną²². Obszar zamieszkiwany przez Lędzian odznaczał się zapewne obfitością lasów przerzedzonych licznymi łąkami karczowanymi i obsiewanymi przez to plemię. Jak słusznie stwierdził J. Gąsowski krajobraz ten nie odpowiada Sandomierszczyźnie, którą cechowały gleby lessowe pozbawione lasów i nadające się do orki sprężajnej²³. Nazwę Lędzian mogły nadać swemu sąsiadowi przede wszystkim plemiona zamieszkujące obszary stepowe lub stepowo-leśne i prowadzące odmienny niż ich leśni sąsiedzi typ gospodarowania. Plemię, które otrzymało nazwę Lędzian, posiadało zatem swe osiedla w strefie leśnej i sąsiadowało ze strefą stepową lub bezleśnymi obszarami lessowymi.

Spośród plemion południowo-zachodnich, wymienionych w „Powieści dorocznej”, warunkom tym nie odpowiadają Chorwaci sandomierscy, gdyż zamieszkują obszary lessowe. Drewlan i Uliczów wyłączamy również, gdyż odrębność ich od Lędzian stwierdził Konstantyn Porfirogeneta. Siedziby Tywerców położone były wyłącznie w strefie stepowej. Pozostają jedynie Dulebowie. Ziemie ich graniczyły ze strefą stepową w rejonie górnego Bugu. Położony tam kompleks osadniczy zgrupowany wokół grodu Bużsk i grodziska „Pleśnisko”, należący być może do małego plemienia dulebskiego Bużan, graniczył przez pasmo Gologór, a więc gór pozbawionych lasu, ze strefą stepową zasiedloną zapewne przez Uliczów.

²¹ *Comitatus Dudleipa* (860 r.) w dolinie rzeki Mury, dopływu Drawy w Panonii, i gród *Dudlebi* w południowych Czechach wzmiankowany przez Kosmasa, ośrodek plemienia Dudleby wymienionego przez Geografa Bawarskiego pod nazwą *Behheimare*. Por. G. L a b u d a, *Du[d]lebowie, Słownik Storożytności Słowiańskich* t. I, Wrocław 1961, s. 399 n.

²² Por. zestawienie poglądów na znaczenie nazwy *ljada, lęda, leda*, F. P e r s o w s k i, op. cit., s. 85.

²³ J. G a s o w s k i, *Materiały do osadnictwa wczesnośredniowiecznego Sandomierszczyzny*, „Materiały wczesnośredniowieczne” t. VI, 1969, s. 346; por. K. M y ś l i Ń s k i, op. cit., s. 136.

Lędzianami nazwać mogli nadbużańskich Dulebów także sandomierscy Chorwaci osiedleni na bezleśnych lessach.

Badania A. Nasonowa ustaliły istnienie we wczesnym średniowieczu dawnej granicy państwowej lub etnicznej przebiegającej między południowymi dopływami Prypeci — Horyniem i Styrem²⁴. Była to według Nasonowa w XII wieku wschodnia granica terytorium, które nazwał on Grodami Czerwieńskimi, a do którego należały jeszcze Łuck i Peremyl, a zarazem zachodnia granica zasięgu Ruskiej Ziemi. Grody położone nad Horyniem i Słuczą były jeszcze w XII wieku nazywane grodami ruskimi w odróżnieniu od grodów położonych bardziej na zachód nad Styrem. Na północy Grody Czerwieńskie przekraczały według Nasonowa, linię Uściług — Włodzimierz — Szepoł — Łuck, na zachodzie sięgały do górnego Wieprzu i rejonu Sutjeski.

Wyniki badań Nasonowa możemy zweryfikować dzięki cennym studiom F. Persowskiego nad osadnictwem pogranicza polsko-ruskiego. Wykazują one istnienie w średniowieczu obszernej puszczy granicznej nad górnym Wieprzem oddzielającej osadnictwo sandomiersko-lubelskie od czerwieńsko-bełzkiego kompleksu osadniczego. Chełm, który rozwinął się dopiero w XII—XIII w., założony został wraz z otaczającymi go osadami i grodami w dawnym pasie granicznym polsko-ruskim, częściowo przynajmniej na obszarze dawnej puszczy granicznej.

Jak już zaznaczyliśmy rzeka Bug nie stanowiła nigdy osadniczej granicy międzyplemiennej, jak mylnie to sugerują F. Persowski²⁵ i H. Łowmiański²⁶. Bug stanowił główny szkielet osadniczy ziemi Dulebów (Lędzian), łącząc ziemie nad Huczwą z osadnictwem doliny Ługu, którego głównym centrum stał się u schyłku X w. gród Włodzimierz Wołyński. Bug łączył również osadnictwo wokół Czerwienia i Bełża z kompleksem osadniczym, który rozwinął się na żyznych glebach wapienno-lessowych wokół grodów Bużsk (Busk) i „Pleśnisko” i być może Zwinogród. Badania F. Persowskiego rzucają również wiele światła na przynależność plemienną ziemi przemyskiej. Wykazują one, że przemyski kompleks osadniczy związany był najsilniej z osadnictwem zgrupowanym wokół Czerwienia i Bużska. Z Czerwieniem łączył go stary gród w Lubaczowie nad Lubaczówką dopływem Sanu, a z Bużskiem gęste osadnictwo nad Wiszną, poświadczone dla wczesnego średniowiecza nazwami patronimicznymi. Badania osadnicze F. Persowskiego stwierdzają zatem przynależność ziemi przemyskiej do tego samego terytorium plemiennego, do którego należały ziemie nad górnym Bugiem. Od Małopolski oddzielała go puszcza graniczna między Sanem i Wisłoką oraz puszcza rozciągająca się nad dolnym Sanem.

Pozostało nam jeszcze określenie stosunku nazw plemiennych Bużanie i Wołynianie do Dulebów, a zwłaszcza Lędzian. Bużanie byli zapewne jednym z małych plemion lędziańskich, lecz nazwa ta wobec znaczenia rzeki Bug dla osadnictwa całego wielkiego plemienia rozciągana była na wszystkich Dulebów (Lędzian). Geograf Bawarski zanotował zatem dwukrotnie istnienie tego ludu raz pod nazwą *Lendizi*, drugi raz w oparciu o mniej wiarogodne przekazy jako *Busani*, dając im przesadnie wielką

²⁴ A. Nasonow, *Ruśskaja zemlja*, s. 130—133.

²⁵ F. Persowski, op. cit., s. 91.

²⁶ H. Łowmiański, *Początki Polski* t. IV, s. 135 nn.

liczbę ad 231 okręgów grodowych²⁷. Wskutek zmiany znaczenia nazwy Lędzianie—Lachowie, które oznaczało już na przełomie XI i XII w ogół plemion „lechickich”, po opanowaniu politycznym i kulturalnym ziem nadbużańskich przez Kijów, powstała potrzeba nadania mieszkańcom tych ziem nowego miana. Wskutek tego dawnych Dulebów określano coraz częściej już nie Lędzianami—Lachami, lecz nadal Bużanami lub od topografii terenu Wołynianami²⁸. Jaki wpływ na przemiany nazw plemiennych miało istnienie grodu Wołynia, centrum politycznego lub może tylko grodu drugorzędno, nie wiemy.

2. WYPRAWY WŁODZIMIERZA I NA LACHÓW I CHORWATÓW W ŚWIETLE PRZEKAZÓW LATOPISARSKICH

O wyprawie Włodzimierza I ku Lachom zachował się przekaz latopisarSKI pod 6489 (= 981) rokiem dzielący się wyraźnie na trzy części:

„Roku 6489 szedł Włodzimierz ku Lachom
i zajął grody ich Przemyśl, Czerwień i inne grody
które są i po dziś dzień pod Rusią”.

Przekaz powyższy zamieścił zarówno Nowogrodzki I Latopis jak i „Powieść doroczna”²⁹. Występował więc w tej postaci już w tzw. latopisie igumena pieczerskiego Nikona zmarłego w 1088 r. Źródłem przekazu była zapewne dawna zapiska rocznikarska. Istnienie „krótkiego latopisu”, obejmującego okres do 996 r., wykazywał L. W. C z e r e p n i n³⁰. A. Nasonow uważał, że w czasach Włodzimierza I prowadzony był latopis w Cerkwi Dziesięcinnej³¹. Według Łowmiańskiego zachowane w „Powieści” zapiski z tego krótkiego latopisu (rocznika) obejmują lata 955—995³². Treść tego źródła, które będziemy nazywać za S z a c h m a t o w e m najstarszym latopisem kijowskim, przekazał najdokładniej, chociaż w dużym streszczeniu, mnich Jakow w swojej „Pamięci i pochwałę” księcia Włodzimierza I³³. Niestety, wymieniając wyprawy Włodzimierza I poprzedzające jego chrzest nie przekazał nam mnich Jakow danych chronologicznych.

Jak widzimy, mnich Jakow pominął w swym dziełku wyprawę ku Lachom, a wpiął na jej miejsce przed wyprawą na Wiatyczów wyprawę na Radymiczów, która według zachowanych latopisów odbyła się znacznie

²⁷ *Busani habent civitates CCXXXI* (St. Z a k r z e w s k i, *Opis grodów i terytoriów z północnej strony Dunaju czyli tzw. Geograf Bawarski*, Lwów 1917, fotokopia tekstu).

²⁸ *Dulebi živjachu po Bugu, gdje nyne velynjane*, PwL I, s. 14; *bužane, zane, šedoša po Bugu posleže že velynjane*, PwL I, s. 13. Dulebowie i Bużanie poprzedzili według „Powieści” Wołynian.

²⁹ Nowgor. I Let., s. 130; PwL I, s. 58, przekład i podział na trzy części według H. Ł o w m i a Ń s k i e g o, *Początki Polski* t. V, s. 564.

³⁰ L. W. C z e r e p i n, *Powieść wriemennych let, jeje redakcii i predszestwujuszczije jej letopisnyje swody*, „Istoriczeskije Zapiski” t. XXV, 1948, s. 331—334.

³¹ A. N. N a s o n o w, *Istorija russkogo letopisanija XI — naczała XVIII wieku. Oczerki i issledowanija*, Moskwa 1960, s. 27—34.

³² H. Ł o w m i a Ń s k i, *Początki Polski* t. V, s. 120—125.

³³ Mnich Jakow opracował właściwą „Pamięć i pochwałę” zapewne najwcześniej u schyłku XI w. po kanonizacji w 1072 r. Borysa i Gleba, a trzecia część tego dziełka, tzw. starszy żywot św. Włodzimierza, był zapewne pierwotnie oddzielnym utworem powstałym również w XI w. A. P o p p e, *Pamięć i pochwała księcia Włodzimierza, Słownik Starożytności Słowiańskich* t. IV, s. 16—18, tekst wydał A. A. Z i m i n, *Pamjat' i pochwała Jakowa Mnicha i žitije knjazja Wladimira po drewniejszemu spisku*, „Kratkije Soobszczenija Instituta Sławianowiedienija” t. XXXVII, 1963, s. 66—72 [cyt. dalej: *Pamjat*; wyd. Z i m i n].

Chronologia „Pamięci i pochwały” w zestawieniu z PWL i Nowogrodzkim i Latopisem w obrębie lat 978—996

„Pamięć i pochwała”	PWL	Nowogrodzki i Latopis
11 czerwca 6486 — początek panowania	6488 — początek panowania	6488 — początek panowania
— ? — wyprawa na Radymiczów	6489 — wyprawa na Lachów i Wiatyczów	6489 — wyprawa na Lachów i Wiatyczów
— ? — wyprawa na Wiatyczów „na oboich”	6490 — druga wyprawa na Wiatyczów	6490 — druga wyprawa na Wiatyczów
— ? — wyprawa na Jaćwież	6491 — wyprawa na Jaćwież	6491 — wyprawa na Jaćwież
	6492 — wyprawa na Radymiczów	6492 — wyprawa na Radymiczów
— ? — wyprawa na srebrnych Bułgarów	6493 — wyprawa na Bułgarów kamskich	6493 — wyprawa na Bułgarów kamskich
— ? — wyprawa na Chazarów	brak odpowiednika	brak odpowiednika
10-ty rok panowania (6495) — chrzest na 28 lat przed śmiercią (w 6495 r.?)	brak odpowiednika	brak odpowiednika
	6496 — zdobycie Chersonia (Korsunia) i chrzest	6496 — zdobycie Chersonia (Korsunia)
3-ci rok po chrzcie (6497 lub 6998) — zdobycie Chersonia (Korsunia)	6497 — założenie kamiennej cerkwi św. Bogurodzicy	6497 — chrzest Rusi
4-ty rok po chrzcie (6498 lub 6499) — założenie kamiennej cerkwi św. Bogurodzicy	6498 — luka przy dacie	6498 — brak danych
5-ty rok po chrzcie (6499 lub 6500) — założenie Perejasławia	6499 — założenie Białogrodu	6499 — założenie kamiennej cerkwi św. Bogurodzicy
	6500 — wyprawa na Chorwatów. Walki z Pieczyngami i założenie Perejasławia	6500 — założenie Białogrodu
	6501 — luka przy dacie	6501 — wyprawa na Chorwatów. Brak dalszej części zapiski
	6502 — brak danych	6502 — brak danych
	6503 — brak danych	6503 — brak danych
10-ty rok po chrzcie (6504 lub 6505) — nadanie dziesięciny św. Bogurodzicy	6504 — nadanie dziesięciny cerkwi św. Bogurodzicy	6504 — nadanie dziesięciny cerkwi św. Bogurodzicy
15 lipca 6525 — śmierć Włodzimierza po 28 latach panowania od chrztu	15 lipca 6523 — śmierć Włodzimierza	15 lipca 6523 — śmierć Włodzimierza

później³⁴. Wpłynął na to fragment końcowy zapiski latopisarskiej o wyprawie na Radymiczów stwierdzający: *běša že Radimiče ot roda Ljachov'*³⁵.

Wymienienie wyprawy na Radymiczów-Lachów na tym miejscu, w którym w latopisach znajduje się zapiska o wyprawie na Lachów, jest śladem występowania w zaginionym źródle latopisarskim, wykorzystanym przez mnicha Jakowa, w tym właśnie miejscu zapiski o wyprawie Włodzimierza I na Lachów. Była to wobec tego krótka wzmianka sformułowana w sposób analogiczny do innych zapisek takich jak wymienione zaraz niżej: „szedł Włodzimierz na Jaćwież i zwyciężył Jaćwież i zajął ich ziemię”, „szedł Włodzimierz na Radymiczów”³⁶. Być może ta pierwotna zapiska brzmiała w sposób następujący: „szedł Włodzimierz na Lachów (i zwyciężył ich) i zajął ich grody”.

Wzmianka o zajęciu grodów dała asumpt późniejszym redaktorom tej zapiski do jej amplifikacji przez wymienienie Przemyśla i Czerwienia i uwagi o ich stałej odtąd przynależności do Rusi³⁷. Jeśli rocznikarz notując wyprawę, pod mianem Lachów rozumiał plemię Lędzian, to dla XI-wiecznego redaktora zapiski byli to już Lachowie—Polacy. Stąd wynikła jeszcze jedna zmiana na pozór tylko drobna. Pierwotna postać zapiski uległa modyfikacji i zamiast zwykłego zwrotu „szedł na Lachów” znajdujemy znacznie rzadsze wyrażenie „szedł — — ku Lachom”.

„Pamięć i pochwała” mnicha Jakowa stawia ponadto pod znakiem zapytania chronologię wyprawy. Według Jakowa (i jego kronikarskiego źródła) książę Włodzimierz objął tron w Kijowie 11 lipca 6486 r., to jest według stylu marcowego najbardziej w tym wypadku prawdopodobnego, 11 lipca 978 r.³⁸. Tymczasem według latopisów Włodzimierz I objął tron w roku 980, a wyprawę na Lachów odbył w rok później. Chronologia mnicha Jakowa wydaje się bardziej wiarogodna niż chronologia latopisów³⁹. Jeśli jednak zaakceptujemy przynajmniej latopisarską chronologię względną tej wyprawy — w rok po wstąpieniu Włodzimierza na tron — to datę wyprawy należałoby przesunąć na rok 979.

Zaginiony najstarszy latopis kijowski poprzedzający tzw. „zwód Nikona” przekazał wiadomość o wyprawie na Lachów jako konflikt z jednym z plemion wchodzących w skład państwa kijowskiego. Nic nas zatem nie upoważnia do twierdzenia, że był to zarazem konflikt z państwem polskim. Niemniej jednak Lędzianie (Lachowie) pozostawali do czasu tej wyprawy poza granicami państwa ruskiego. Stwierdza do dokument praski 1086 r. wyznaczający wschodnią granicę diecezji praskiej na Bugu i Styrze⁴⁰. Granica na Styrze pokrywa się niemal dokładnie z zachodnią

³⁴ *Radimici pobedi i dan na nich polozi, Vjatici pobedi — —. Pamjat*, wyd. Zimin, s. 71. Według Nowgr. I Let. i PWL wyprawa przeciwko Radymiczom odbyła się w 6492 r. (= 984).

³⁵ Nowgor. I Let., s. 130.

³⁶ Tamże, s. 131.

³⁷ Rekonstrukcja pierwotnej zapiski proponowana przez W. D. Karoljuka, *Zapadnyje Slawiane i Kiewskaja Rus w X—XI ww.*, Moskwa 1964, s. 88: *ide [Volodimer] na Chorwaty i Duleby* zbyt daleko odbiega od jej zachowanej postaci. Amplifikację zapiski o wyprawie 981 r. stwierdzili G. Labuda, op. cit., s. 122 i H. Łowmiański, *Początki Polski* t. V, s. 564 n.

³⁸ *Pamjat*; wyd. Zimin, s. 72.

³⁹ Por. uwagi A. Poppego, *The Political Background to the Baptism of Rus*, „*Dumbarton Oaks Papers*” t. XXX, 1976 (w druku) o poprawniejszej chronologii chrztu Włodzimierza I przekazanej w „Pamięci i pochwałę” w porównaniu z latopisami.

⁴⁰ MPH I, s. 145—148.

granicą latopisarskiej „Ziemii Ruskiej”, która była zarazem dawną granicą plemienną Drewlan i Dulebów (Łędzian)⁴¹. Oba te źródła: dokument praski 1086 r. i latopisy mówią bez wątpienia o tej samej granicy strefy wpływów dwóch państw Kijowa i Pragi lub Krakowa. Granica ta powstała nie wcześniej niż w połowie X w. po zakończeniu podboju ziemi Drewlan przez książąt kijowskich⁴². Wschodnia granica diecezji praskiej wytyczona w dokumencie praskim 1086 r. jest wobec tego granicą z lat 973—976 — z doby powstawania dwóch diecezji praskiej i morawskiej⁴³. Została opisana pierwotnie w którymś z dokumentów (lub zapisek) fundacyjnych tych dwóch diecezji⁴⁴.

Dopiero w 979 lub 981 r. Włodzmiierz I zerwał związki z Krakowem i Pragą terytorium Łędzian i utworzył we Włodzmiierzu Wołyńskim nowy ośrodek polityczny i kościelny ściśle związany z Kijowem⁴⁵. Według późniejszej o 100 lat tradycji, zanotowanej zapewne około 1080 r. przez igumena Nikona, „Włodzmiierz I zdobył w toku swej wyprawy „ljadzkie” grody Przemysł i Czerwień⁴⁶. Sądzę, że nie można negować wiarygodności tej tradycji. Stwierdza ona, że oba te „ljadzkie” grody należały do Rusi już za czasów Włodzmiierza I. „Ljadzkimi” zostały nazwane z dwóch powodów: z racji położenia na terytorium Łędzian—Lachów i przynależności do państwa Piastów w latach 1018—1031. Istotnym dla dalszych rozważań jest wynikający stąd wniosek o opanowaniu także ziem nad górnym Sanem przez Włodzmiierza I w 979 lub 981 r.

Po raz drugi wyprawił się Włodzmiierz I poza zachodnią granicę swego państwa na początku lat dziewięćdziesiątych X w., mniej więcej 10 lat po wyprawie na Lachów. Była to wyprawa na Chorwatów. Tym razem tak jak uprzednio zapiska mówi o wyprawie przeciwko jednemu z plemion, a nie państwu ościennemu. Pochodzi ona bez wątpienia z tego samego najstarszego latopisu kijowskiego, z którego przejęto zapiskę o wyprawie Włodzmiierza I na Lachów. Odnajdujemy ją zarówno w Nowogrodzkim I Latopisie jak i w „Powieści dorocznej”: „W roku 6501 szedł Włodzmiierz na Chorwatów”. W przekazie tym zwraca uwagę brak informacji o sukcesie Włodzmiierza. W wypadku odbycia wyprawy zwycięskiej kronikarz podawał zawsze jej wynik „pobedi, zaju zemlju, vlozi dan’”. W „Powieści dorocznej” po zapisce powyżej umiejsczonej pod 6500 r. znajdujemy dopisany później pod tym samym rokiem obszerny przekaz zaczerpnięty z tradycji ustnej o najeździe Pieczyngów i walce z nimi bohatera ruskiego,

⁴¹ A. Nasonow, *Russkaja zemlja* s. 30—33, 64 ziemie nad Słuczą i Horyniem należały w XI—XII wieku do „Ziemii Ruskiej”, to jest do Kijowszczyzny („obłasti” kijowskiej), zapewne w wyniku wcielenia do niej południowej części ziem plemienia Drewlan. O ich pierwotnej przynależności do terytorium drewlańskiego por. H. Łowmiański, *Początki Polski* t. III, s. 71, t. V, s. 96 w oparciu o badania E. I. Timofiejewa i I. P. Rusanowej.

⁴² Podbił ją Oleg w 883 r., a powtórnie Igor i Olga w 945 i 946 r. PWL I, 20, 39—43.

⁴³ Datację tę uzasadnił K. Buczek, *Pierwsze biskupstwa polskie*, KH 1933, s. 203; tenże, *O dokumencie biskupstwa praskiego z roku 1086*, „Roczniki Historyczne” t. XV, 1939, s. 47; tenże, *Polska południowa w IX—X wieku*, „Małopolskie Studia Historyczne” t. II, 1959 s. 23—48. Pogląd Buczka podtrzymał G. Labuda, op. cit., s. 218 nn.

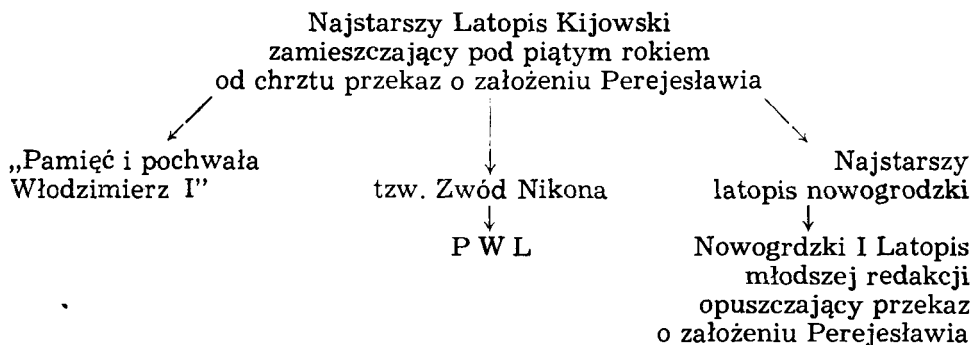
⁴⁴ K. Buczek, *Pierwsze biskupstwo*, loc. cit.

⁴⁵ Po 981 r. nawiązał Włodzmiierz I stosunki pokojowe z Czechami, jeśli rzeczywiście w 986/987 r. zawarł małżeństwo z córką Bolesława Pobożnego, jak dowodził St. Zakrzewski, *Śląsk i Morawy za Mieszka I*, KH XXXI, 1917, s. 11 i n.; G. Labuda, op. cit., s. 225 n.

⁴⁶ Por. wyżej przyp. 37.

na którego część założono gród Perejasław. Mnich Jakow zetknął się zatem w swym latopisarzkim źródle z zapiską już rozszerzoną o opowieść o założeniu Perejasławia i datowaną na piąty rok od chrztu Włodzimierza I.

Stosunek do siebie przekazów zawierających zapiskę o wyprawie Chorwatów odtwarzamy w sposób następujący:

Mnich Jakow datował za swym latopisarzkim źródłem przekaz o założeniu Perejasławia piątym rokiem od chrztu Włodzimierza. Pod tym samym rokiem występował w tymże latopisie powiązany z opowieścią o Perejasławie przekaz o wyprawie na Chorwatów. Mnich Jakow datował na trzeci rok od chrztu Włodzimierza wyprawę na Korsuń, który zdobyty został między 7 kwietnia i 27 lipca 989 r.⁴⁷, zatem piąty rok od chrztu przypadał według jego chronologii na rok 991 (= rok marcowy 6499). „Powieść doroczna” przesunęła datę wyprawy z przyczyn nam bliżej nieznanych na 992 r., a Nowogrodzki I Latopis nawet na rok 993.

Wyprawa Włodzimierza I na Chorwatów podjęta została przez niego najprawdopodobniej w 991 r. Skierowana być mogła tylko na zachód od linii łączącej Przemysł z Czerwieniem, wytyczającej zasięg zachodni ziemi opanowanych przez tego władcę w 981 (lub 979) roku. Pozwala to nam na lokalizację obiektu ataku — plemienia Chorwatów w Małopolsce. Ustalenie to pozostaje w całkowitej zgodności z przeprowadzoną w części pierwszej artykułu analizą pozostałych wzmianek latopisarskich o Chorwatach, które lokalizowały ich na zachód od Dulebów (Łędzian).

Również w rocznikach niemieckich znajdujemy przekaz stwierdzający, że wyprawa Włodzimierza I skierowana była przeciwko Chorwatom małopolskim znajdującym się wówczas w obrębie państwa piastowskiego. Według *Annales Hildesheimenses* Bolesław syn Mieszka nie stawił się w 992 r. osobiście na wyprawę Ottona III przeciwko wieleckiej Brennie, gdyż zagrażała mu wielka wojna z Rusią⁴⁸. Zestawienie tego przekazu z latopisarskim nie pozostawia wątpliwości, że Bolesław Chrobry pozostawał w stanie wojny z Włodzimierzem I jeszcze w 992 r. Był to skutek najazdu na Chorwatów w roku poprzednim. Z historyków polskich uznawał wojnę tę za fakt historyczny jedynie St. Zakrzewski i związał ją z przygotowującą się w Polsce walką domową między dwiema książęcymi rodzinami⁴⁹. Wyprawę na Chorwatów uznali za skierowaną prze-

⁴⁷ A. Poppe, op. cit.

⁴⁸ *Annales Hildesheimenses*, wyd. G. Waitz, Hannoverae 1878, s. 69.

⁴⁹ St. Zakrzewski, *Mieszko I jako budowniczy państwa polskiego*, Warszawa 1921 s. 110 n.; tenże, *Bolesław Chrobry Wielki*, Lwów 1925, s. 75.

ciwko państwu polskiemu B. D. Grekow⁵⁰ i D. S. Lichaczew. Ten ostatni uważał, że o tej samej wyprawie Włodzimierza na Chorwatów zachowała się wzmianka w Latopisie Hipackim pod 1229 r. porównującym wyprawę Daniela i Wasilka pod Kalisz z wyprawą na ziemię Ijadską Włodzimierza Wielkiego, który wszedł równie daleko w jej głąb⁵¹. Nie znajdujemy jednak w zachowanych latopisach przekazu, który by określał dokładniej zasięg wyprawy Włodzimierza I⁵². Z dziejami tej wyprawy skłonni byłibyśmy natomiast wiązać zachowane w Nikonowskim Latopisie przekazy o przybyciu posłów Bolesława polskiego na Ruś w 992 r., a więc w rok po wyprawie chorwackiej Włodzimierza I.

Nikonowski Latopis	PWL
6500 — <i>Priidoša posly k Volodimeru ot' Boleslava Ljatkago — Priidoša posly ot' Andricha Čezškago, s' ljuboviju, k' Volodimeru v' Kiev'</i>	6500 — <i>Ide Volodimer na Chorваты</i>
6503 — <i>Priide Volodimer' v Kiiev', voevav' Chorvaty</i>	6504 — <i>Volodimer' — bē živa z krjazi okolnimi mirom, s' Boleslavom Ljad'skim, i s' Stefanem Ugr'skim, i s' Andrichom' Českim. I bē mir mežu imi i ljuby.</i>
6506 — <i>Volodimer — živjašče že v' mire i v' ljubi i so okolnimi stranami i s' koroli, z Boleslavom Ljatkim, i s' Stefanem Ugorskim i so Andrichom Čez'skim</i>	
6508 — <i>Priidoša posly ot papy Rimskago i ot' Korolej Čez'skich i Ugorskich</i>	

Porównanie wzmianek Nikonowskiego Latopisu z przekazem „Powieści” o stosunkach pokojowych Włodzimierza I z sąsiednimi władcami zdaje się dowodzić, że ogólnikowy przekaz „Powieści” powstał w wyniku połączenia w jedną relację kilku pierwotnie odrębnych wzmianek o poselstwach władców ościennych *s' ljubovju* do Włodzimierza I. Widoczny jest zwłaszcza związek tekstu „Powieści” z przekazem o posłach Andricha czeskiego zamieszczonym pod 992 r. Do dat rocznych Nikonowskiego Latopisu nie podobna przywiązywać większej wagi, trudno jednak uznać za zwykły przypadek wystąpienie wzmianki o przybyciu posłów Bolesława Chrobrego na Ruś pod 992 r.⁵³ Wymowę tego faktu osłabia wystąpienie w tymże Latopisie przekazu o powrocie Włodzimierza z wyprawy na Chorwatów pod 995 r.

Odczytanie wyprawy z 991 r. jako skierowanej na małopolskich Chor-

⁵⁰ B. D. Grekow (*Ruś Kijowska*, Warszawa 1955, s. 403; tenże, *Oczerki istorii SSSR, Period feodalizmu cz. 1*, Moskwa 1953, s. 93) uważał, że w 992 r. Ruś zdobyła przewagę nad Polską.

⁵¹ PWL II, *Statii i kommentarii D. S. Lichaczewa*, s. 346.

⁵² Nie sposób przywiązywać wagi do informacji Tatiszczewa o wojnie Włodzimierza I z „Mieczysławem” polskim o Kraków zaczerpniętej według niego z joakimowskiego latopisu. Już sama forma imienia władcy polskiego „Mieczysław” zdradza późne, zapewne polskie źródło tej informacji.

⁵³ Długosz pod 1001 r. doniósł o poselstwie Włodzimierza I do Bolesława I. Przekaz ten w jego ruskim źródle mógł figurować pod 5501 r. (= 993), a poselstwo ruskie mogło wyruszyć do Polski wraz z powracającymi do niej posłami Bolesława.

watów, pozostających pod rządami Bolesława Chrobrego, pozwala stwierdzić występowanie jeszcze u schyłku X w. w Małopolsce jednego tylko plemienia zwanego Chorwatami, które identyfikujemy z Wiślanami⁵⁴. Ośrodkiem władztwa politycznego Bolesława Chrobrego był niewątpliwie w 991 r. chorwacki Kraków, a nie „ljadskie” Gniezno. Dlatego też wyprawa przeciwko Bolesławowi Chrobremu określona została w najstarszym latopisie kijowskim jako wyprawa na Chorwatów. Przekaz latopisarski pozwala też ustalić *terminus ante quem* opanowania ziemi Chorwatów — późniejszej Małopolski — przez Piastów na rok 991, a eliminuje rok 999 występujący w relacji Kosmasa czeskiego⁵⁵. Być może zorganizowanie wyprawy na Chorwatów w 991 r., w rok po wojnie polsko-czeskiej o Małopolskę, nie jest przypadkiem. Wyprawa ruska była zatem spóźniona o rok, gdyż Czesi wycofali się z niej już w 990 r.

Reasumując stwierdzamy, że obszary położone nad górnym Bugiem i Sanem zajmowało w IX—X wieku wielkie plemię Dulebów zwane także Łędzianami-Lachami, a sporadycznie również Bużanami. Obszar ten pozostał do 979 (lub 981) r. w strefie wpływów państwa czeskiego, a następnie wszedł w obręb państwa ruskiego. Na zachodzie graniczyli Dulebowie (Łędzianie) z Chorwatami małopolskimi, którzy już w 991 r. uznawali władzę Bolesława Chrobrego. W 991 r. Włodzimierz I zorganizował nieudaną wyprawę na tychże małopolskich Chorwatów.

Тадеуш Василевски

DULEBY—ŁĘDZJANE—CHORWATY. K ВОПРОСУ О ПЛЕМЕННЫХ ПОСЕЛЕНИЯХ И ПОЛИТИЧЕСКИХ ОТНОШЕНИЯХ НАД БУГОМ, САНОМ И ВИСЛОЙ В X ВЕКЕ

В первой части статьи, озаглавленной „Западнoславянские и южнорусские племена по свидетельствам летописей и *De administrando imperio* автор доказывает, что „Повесть временных лет” и Константин Порфирогенет назвали только крупные племена всей южной зоны русских и западнoславянских земель от верховьев Оки и Днепра до Вислы. В силу этого летописных дuleбов автор отождествил с лeндзянами, известными по *De administrando imperio*. Их селения охватывали земли бассейнов Стыри, верхнего и среднего Буга и верховьев Сана. Летописецкие хорваты населяли позднейшую Малую Польшу.

Во второй части, озаглавленной „Походы Владимира I на ляхов и хорватов в свете летописей”, автор занялся сообщениями летописей, помещенными под 981 и 922 г. Свидетельство о походе на ляхов в 981 г. первоначально было записью, помеченной годом правления Владимира I, о его походе на племя лeндзян-ляхов и захвате их городов. Названия этих городов, по-видимому не всех из завоеванных во время похода, привел лишь один из более поздних редакторов летописи, быть может, игумен Никон. Отмеченный в летописях под 6500 или 6501 г. поход Владимира на хорватов двинулся против привислянских

⁵⁴ Две только początkowo osady zwane Krwaty lub Krwatka występujące na obszarze starego osadnictwa w pobliżu grodu w Radomiu powstały według H. Łowmiańskiego (*Początki Polski* t. II, Warszawa 1963, s. 185—194) na styku chorwackiego (sandomierskiego) i mazowieckiego osadnictwa. Były to jednak raczej osady jenieckie grodu radomskiego, a powstanie ich pod Radomiem świadczyłoby o tym, że ziemia nad Radomką, podobnie jak i nad Drzewiczką, leżały już na niechorwackich ziemiach.

⁵⁵ Zdobyćcie Krakowa datował na 989 r. i wiązał z wojną polsko-czeską 990 r. G. Labuda, *O rzekomej utracie Krakowa przez Czechów w roku 999*, „Slavia Occidentalis” t. XX, 1960, z. 2, s. 79—92; por. odmienny pogląd H. Łowmiańskiego, *Bolesław Chrobry w Krakowie w końcu X wieku*, „Małopolskie Studia Historyczne” t. IV, 1961, z. 4, s. 3—12.

хорватов — подданных Болеслава Храброго. Сопоставление хронологии „Повести временных лет” с более правильной хронологией правления Владимира I, переданной в „Памяти и похвале” монахом Яковом, позволяет внести хронологические коррективы. Поход на ляхов состоялся по-видимому в 979 г., а на хорватов в 991 г. Этот последний неудачный поход Владимира I в Малую Польшу был запоздавшей на год попыткой вмешаться в польско-чешскую войну, в ходе которой Пясты овладели уже в 990 г. землями в верховьях Вислы. Летописное сообщение, воссозданное на основе сочинения монаха Якова, определяет 991 г. — не раньше — как год овладения Малой Польшей Пястами.

TADEUSZ WASILEWSKI

DOULÈBES — LENDZIANES — KHROBATES

QUESTIONS RELATIVES À LA COLONISATION TRIBALE ET AUX RELATIONS POLITIQUES SUR LES RIVES DU BOUG, DU SAN ET DE LA VISTULE, AU Xe SIÈCLE

Dans la première partie de l'article l'auteur démontre que la chronique „Povest Vremennykh Let” aussi bien que Constantin Porphyrogène n'ont fait qu'énumérer les grandes tribus habitant la zone méridionale des terres ruthènes et des Slaves occidentaux depuis l'amont de l'Oka et du Dniéper jusqu'à la Vistule. C'est pourquoi les Doulèbes mentionnés dans les annales ont été identifiés par l'auteur avec les Lendzianes que l'on retrouve dans le „De administrando imperio”. Leurs terres comprenaient les espaces situés dans le bassin du Styr, du haut Boug et du haut San. Les Khrobates mentionnés dans les annales habitaient le territoire appelé plus tard Petite Pologne.

Dans la seconde partie de l'étude l'auteur s'occupe des expéditions de Vladimir I-er contre les Léchites et les Khrobates dans les années 981 et 992. A l'origine, l'annaliste n'a fait que noter sous la date de 981 l'expédition militaire de Vladimir I-er contre la tribu des Lendzianes-Léchites, ainsi que l'occupation de certaines de leurs cités. Quant aux noms de ces cités — qui n'avaient, sans doute, pas été toutes conquises au cours de l'expédition — elles n'apparaissent que sous la plume d'un annaliste postérieur, qui a pu être le moine Nikon. L'expédition suivante, figurant sous les années 6500 ou 6501 avait pour but de combattre les Khrobates établis dans le bassin de la Vistule et soumis à Boleslas-le-Grand de Pologne. Lorsqu'on compare la chronologie des annales „Povest Vremennykh Let” avec celle, plus exacte, de la chronique „Pamjat i pochvala” écrite par le moine Jacob (Jakov) et qui comprend l'ensemble du règne de Vladimir I-er, on est en mesure de procéder à des corrections chronologiques. Ainsi l'expédition contre les Léchites eut probablement lieu vers 979 alors que celle qui fut dirigée contre les Khrobates date de 991. Cette dernière échoua d'ailleurs; elle constituait un essai (retardé d'au moins une année) de s'immiscer dans le conflit polono-tchèque au cours duquel la dynastie polonaise des Piast réussit à occuper les territoires situés autour du cours supérieur de la Vistule. La chronique de Jakov permet ainsi de fixer l'année 991 comme terme *ante quem* de la conquête de la Petite Pologne par les Piast.